

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال اول - شماره سوم - تابستان ۱۳۹۳

شماره شانزدهم - ۹۸۰X - ۲۳۸۲

مدیر مسئول: معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

سرمدیر: مهندس عبدالحمید نقره کار

مدیر داخلی: دکتر محمد منان رئیسی

ویراستار ادبی فارسی: مهندس محمد نقی تسکین دوست

ویراستار ادبی انگلیسی: مهندس بشری عباسی

کارشناس مجله: مریم امیری

هیأت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی : دانشیار دانشگاه تهران

دکتر حسن بلخاری : دانشیار دانشگاه تهران

دکتر مصطفی بهزادفر : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد رضا پور جعفر : استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر مهدی حمزه نژاد : استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر اسماعیل شیعه : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر منوچهر طبیبیان : استاد دانشگاه تهران

دکتر محسن فیضی : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر حمید ماجدی : دانشیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر اصغر محمد مرادی : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر غلامحسین معماریان : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر فاطمه مهدیزاده : دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد نقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر علی یاران : دانشیار وزارت علوم تحقیقات ، فناوری

طراح جلد و صفحه آرا: مصطفی جهان بخش / ۰۹۱۹۴۸۵۱۵۲۲

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال / **تیراژ:** ۵۰۰ جلد

لیست داوران این شماره:

مهندس عبدالحمید نقره کار: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر حیدر جهان بخش: استادیار دانشگاه پیام نور

دکتر علی محمد رنجبرکرمانی: استادیار دانشگاه قم

دکتر محمد منان رئیسی: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر سلمان نقره کار: استادیار دانشگاه کاشان

دکتر محمد رضا بمانیان: استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر آرزیتا بلالی اسکویی: استادیار دانشگاه تبریز

دکتر کیومرث حبیبی: استادیار دانشگاه کردستان

دکتر سیدباقر حسینی: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر مهدی خاکزند: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمدعلی خان محمدی: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر ساسان سوادکوهی: استادیار دانشگاه امام حسین علیه السلام

دکتر محمد علی آبادی: استادیار دانشگاه شیراز

دکتر علیرضا عندلیب: دانشیار دانشگاه امام حسین علیه السلام

دکتر سعید نوروزیان: استادیار دانشگاه شهید رجایی

دکتر قاسم مطلبی: استادیار دانشگاه تهران

دکتر صلاح الدین مولانائی: استادیار دانشگاه کردستان

دکتر بهزاد وثیق: استادیار دانشگاه جندی شاپور

دکتر مجید هاشمی: استادیار دانشگاه ولی عصر رفسنجان

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات

وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۳/۱۸/۱۳۷۲۰۶ مورخ

۹۳/۷/۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

مجله پژوهش‌های معماری اسلامی، در پایگاه اطلاعات جهاد

دانشگاهی (SID) نمایه می‌شود؛ برنامه‌هایی در دست است که مجله

در پایگاه (ISI) نیز نمایه شود.

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / تلفن مستقیم: ۰۲۱-۷۷۲۴۰۲۶۳

تلفن داخلی: ۰۹-۷۷۲۴۰۵۴۰ / نشانی رایانامه: ceia@iust.ac.ir / نشانی وب: Islamicar.iust.ac.ir

فهرست مطالب

۳	مقایسه تطبیقی مفهوم ادراک و فرآیند آن در فلسفه و روان‌شناسی محیط و کاربرد آن در طراحی شهری محمد تقی‌زاده / مریم استادی
۱۵	مطالعه تطبیقی دیدگاه ملاحظه‌ها به مثابه متفکر اسلامی با نظریه‌های رایج در رابطه با مدل‌های تجربه زیباشناختی فرهنگ مظفر / رسول وطن‌دوست / نادر شایگان‌فر / زهره طباطبایی
۲۹	تحلیلی بر شیوه‌های نگرش به معماری اسلامی حسن ذولفقارزاده
۴۶	ریشه‌یابی کاربست رنگ آبی در پنجره‌های ابنیه سنتی مسکونی (نمونه موردی: ابنیه مسکونی اورامان) غلامحسین معماریان / سیروان عظیمی / مهدی کیبودی
۶۰	بررسی انواع نورگیری و روشهای تأمین نور در مساجد دوره قاجار تهران محمدرضا بمانیان / فهیمه نیکودل
۷۵	هویت‌گرایی در معماری معاصر کشورهای اسلامی (نمونه موردی: عربستان سعودی) محمدجواد مهدوی‌نژاد / پریا سعادت‌جو
۹۳	مهمان در خانه: یک بررسی تطبیقی میان ایران و غرب در آستانه دوران مدرن (نمونه موردی: مسکن دوره قاجاری تبریز) مسعود ناری‌قمی / محمدجواد عباس‌زاده
۱۱۰	گزارش: بیان اجمالی فعالیت‌های برخی از نهادهای شورایی انقلاب فرهنگی در جهت تحقق تمدن نوین اسلامی عبدالحمید نقره‌کار

مقدمه:

به‌عنوان متغیرهای مستقل بر چگونگی و چرایی کاربست رنگ در معماری مسکونی سنتی، به‌عنوان متغیر وابسته پرداخته است. رویکرد این تحقیق توصیفی و تحلیلی است.

محدوده تحقیق، قسمتی از منطقه اورامان است که در ایران قرار دارد. روش جمع‌آوری بخشی از اطلاعات به روش مطالعه کتابخانه‌ای بوده است که به واکاوی جنبه روانشناسی رنگ در معماری بومی و مباحث هویت پنهان مانند تأثیر شیوه زندگی، اقلیم و جغرافیا در زیبایی‌شناسی مردم و به تبع آن، گزینش رنگ خاصی، در معماری و پنجره‌های بافت بومی پرداخته و بخش دیگر داده‌ها با مطالعات میدانی؛ مطالعه بافت معماری بستر، توزیع پرسشنامه و مصاحبه با مردم کهن‌سال اورامان جمع‌آوری شده است تا شواهد "آشکار" کاربست رنگ آبی برای پنجره‌های مسکونی، از دیدگاه مردم نیز روشن شود.

با توجه به وسعت منطقه اورامان، جامعه آماری از لحاظ جغرافیایی، در حد توان گسترده و از نظر تعداد متناسب در نظر گرفته شد تا علاوه بر اعتبار لازم، تمام جوانب را شامل شود. جهت حصول این مهم، ۵ منطقه بکر کماله، اورامان تخت، پلنگان، نروی و هیروی با پراکندگی لازم انتخاب شد. در این نواحی به‌طور تصادفی با ۴۰ نفر از ساکنین کهنسال که خود از معماران و انتخاب‌کنندگان رنگ آبی بوده‌اند دیدار شده و پرسشنامه‌هایی به صورت مصاحبه‌ای تکمیل گشت. با توجه به ضریب اطمینان ۹۰ درصدی و نسبت ۲۰ درصدی افراد ۵۵ سال به بالا، جامعه آماری ۴۰ نفر بوده است.

پرسش‌ها و فرضیه‌ها:

در عصر سبک‌های فرامدرن و ساختارشکن، معماری اورامان در پس هزاران سال هنوز هم به‌عنوان شاهکاری زنده و اصیل در جریان است. خانه، گسترده‌ترین عضو این کالبد، به مثابه لباس دوم، محصول دانش، توانایی و سلیقه ساکنان آن است. این تحقیق با بررسی نقش رنگ و چرایی کاربست رنگ آبی در معماری و پنجره‌های اورامان، در پی شناخت بیشتر این میراث کهن معماری و دست‌یابی به پرسش‌های ذیل است.

- رنگ آبی در معماری سنتی منطقه اورامان چه جایگاهی دارد؟
- ریشه‌های دلایل انتخاب رنگ آبی، در معماری بومی منطقه اورامان کدامند؟

شاهکارهای معماری بومی، دارای ابعاد گسترده‌ای هستند که می‌توانند در زمینه‌های گوناگون محور مطالعه قرار گیرند و با شناسایی الگوهای اصیل آنان، کالبد جدید را بر مبنای این اصول بنیادین و هماهنگ با شرایط زمانی و مکانی جدید ساخت. معماری هر سرزمینی برآیندی از باورها، فرهنگ، اقلیم، صنعت و شیوه‌های ساختن در آن مرزوبوم است بر همین اساس معماری، به مثابه آینه‌ای تمام‌نما، معرف سلاقی، امکانات، دانسته‌ها و توانایی خالقان خود است.

یک اثر معماری، متشکل از برگه‌ها و اشکال در قالب فضایی است؛ فضاهای باز و بسته و باز شوها، پرو خالی‌های حجم و شاخصه‌های کالبدی، سلسله‌مراتب و اندازه‌ها. در این میان، رنگ به دلیل گستردگی و تأثیرات روانی بارز، جایگاه خاصی دارد که در بازخوانی یک معماری مبین و مبرهن است. بررسی کاربست رنگ در معماری بومی منطقه اورامان با داشتن معماری غنی، تاریخی کهن و اصالتی محفوظ، تلاشی است در این زمینه و نتایج قابل‌تأملی را در شناخت هرچه بیشتر سکونتگاه‌های کوهستان، نگاه زیبایی‌شناسانه و جنبه‌های روان‌شناسانه به دست می‌دهد.

اگرچه در باب تاریخ معماری، تحلیل بناها و سبک‌شناسی، مقالات و کتاب‌های بسیاری نگارش شده و در لابه‌لای آن‌ها به صورت جزئی به مبحث رنگ توجه شده است یا در کتاب‌های رنگ‌شناسی به بناهای معماری نیز اشاره شده است، اما در این میان جای خالی پژوهش‌های تخصصی در زمینه رنگ و معماری در ابعاد بوم‌شناختی و ریشه‌های فرهنگی آن در تمدن‌های تاریخی، احساس می‌شود. در این تحقیق بعد از مقدمه به کلیات رنگ، مطالعه جامعه بستر و پیشینه موضوع پرداخته شده است. بخش بعدی به تحلیل عوامل مؤثر در شکل‌گیری گرایش به رنگ آبی، تحت زیر عنوان‌های هویت پنهان و آشکار، می‌پردازد و در انتها با جمع‌بندی تمام عوامل مطرح‌شده، نتیجه‌گیری بیان می‌شود.

روش تحقیق

گرچه پژوهش پیش رو تلاشی درزمینه‌ی واکاوی و ریشه‌یابی چگونگی شکل‌گیری زیبایی در معماری مبتنی بر فرهنگ بومی است و سعی می‌شود تا در معماری معاصر نیز نمود یابد اما در حیطه تحقیق‌های بنیادین قرار می‌گیرد. این تحقیق به تأثیر اعتقادات، جغرافیا، اقلیم، ادبیات، زیبایی‌شناسی و روانشناسی

۲. کلیات رنگ

۱-۲. رنگ و چیستی آن:

رنگ؛ گسترده‌ترین عنصر قابل درک، با تجلی در تمام ابعاد عالم با همنشینی‌های مکمل و خلق هارمونی‌های ناب، زیبایی تحسین برانگیزی به طبیعت بخشیده است. با توجه به تأثیر بالا و گسترده بر روان آدمی می‌توان گفت: بدون رنگ، ادامه حیات و زیبایی زندگی آدمی را افسردگی و بی‌نشاطی فرا خواهد گرفت. لذا بشر همیشه کوشیده است تا با کاربست رنگ و مصالح رنگی محیط زیست خویش را خوشایند و زیبا کند. در لغت نامه‌ها «رنگ کیفیتی است که از ظاهر چیزی دیده می‌شود؛ مانند سفیدی، سرخی، سبزی» (معین ۱۳۶۰، ۱۶۷) و در لسان العرب، ابن منظور علاوه بر تعریف فوق اضافه می‌کند که «رنگ هر شی، چیزی است که باعث تمایز آن از شیء دیگر می‌شود» (ابن منظور ۲۰۰۰، ۳۶۷). در تعریفی فراگیر، به گفته ال‌ریش بیر^۱ روانشناس اتریشی، انسان در مقابل رنگ‌ها از خود واکنش‌های خواهد داشت و این تعریف اولیه رنگ است.

همچنین «رنگ قسمتی از خود آگاه، نیمه خود آگاه و ناخود آگاه ماست و ما با دریافت رنگ در رفتارمان از خود واکنش نشان می‌دهیم و این واکنش‌ها فقط روانی یا ادراکی نیستند بلکه ممکن است جنبه فیزیولوژیک هم داشته باشند. از این رو رنگ در کامل‌ترین تعریف یک پدیده سایکوفیزیولوژیک است که در مغز و روان ما ایجاد می‌شود و خارج از ذهن ما رنگ مفهومی نخواهد داشت» (بختیاری فرد ۱۳۸۱، ۱۱).

۲-۲. تاریخ کاربست رنگ:

سابقه استفاده از رنگ حداقل به حدود پانزده هزار سال پیش برمی‌گردد، به کهن‌ترین نقاشی‌های که در غارهای لاسکو و التمیرا پیداشده است.^۲ با ایجاد مدنیت و اختراع سفال استفاده از رنگ شکل کاربردی‌تری به خود گرفت و از ۳۰۰۰ تا ۱۵۰۰ قبل از میلاد

با کشف فلز، آلیاژهای فلزی و یافتن سنگ‌های تزئینی (لاجورد، فیروزه، یشم)، ساخت لوازم تزئینی و جواهرات رونق یافت و از این پس رنگ به‌عنوان یک عنصر زیبا ساز در مواد و وسایل بکار گرفته شد. هنرمندان با به‌کارگیری رنگ در پارچه، شیشه، فلز، سنگ، چوب و ... آثار هنری نفیس‌تری را به وجود آوردند و روز به روز بیشتر به اهمیت رنگ پی می‌بردند (بختیاری فرد ۱۳۸۱، ۷).

۲-۳. جایگاه رنگ آبی در معماری مسکونی منطقه اورامان:

خانه؛ ظرف زندگی، حاصل ترکیب هنر و صنعت سازندگان آن است. با توجه به اهمیت و تعامل گسترده با کالبد آن، همواره سعی شده است تا همسوی اندیشه‌ها و باورها بوده و ظاهری آراسته داشته باشد. یکی از شاخص‌ترین نمود مصالح و اندودها، رنگ است که در انتخاب آن علاوه بر توجه به وجه کاربردی، جهان‌بینی و زیبایی‌شناسی نیز دخیل است. در بررسی رنگ پنجره‌های خانه‌های سنتی، دو گونه کاربست رنگ دیده می‌شود. شیشه‌های رنگی ارسی‌ها و روغن‌دان‌ها^۳ که همواره یکی از رنگ‌های پایه‌ای آن‌ها آبی است و فریم‌های چوبی که اگر رنگ می‌شوند، رنگ غالب آن‌ها، از مناطق مرکزی با اقلیم گرم و خشک تا تهران و تبریز، با اقلیم سرد کوهستانی، آبی روشن است اما در منطقه اورامان، این رنگ با خلوص بیشتری دیده می‌شود. کاربست گسترده این رنگ در طول تاریخ و گستره جغرافیایی، از شرق تا غرب، در پنجره‌های چوبی، اهمیت موضوع را رسانده و بر وجود ارتباط پیدا و پنهان این رنگ با مفهوم سکونت صحه می‌گذارد.

گرچه آبی‌رنگی سرد و خنک محسوب می‌شود و می‌تواند در نواحی گرم و خشک، از دیدگاه روانشناسی، قابل توجیه باشد، اما فراوانی آن در اقلیم سرد و کوهستانی، بر پیچیدگی کار می‌افزاید. در راستای اثبات کاربست گسترده این رنگ، به‌عکس نگاری و مصاحبه با مردم کهن‌سال منطقه مورد پژوهش پرداخته شد. (تصویر ۱)

شکل ۱. کاربست رنگ در خانه‌های منطقه اورامان، به ترتیب، اورامان تخت، هجیج، دره‌هجیج. (منبع: بنیاد مسکن)

باید خاطر نشان کرد که: به دلیل بزرگ و کوچک بودن آبادی‌ها، تعداد خانه‌های شمارش شده متفاوت است. آن‌چنان‌که در مواردی، تمام خانه‌های یک روستا ۵۰ باب بوده و از این تعداد نیز بخشی به دلیل مخروبه بودن پنجره نداشته است. علاوه بر آن، نتایج مصاحبه با اهالی کهن سال اورامان، نیز که حاکی از گستردگی رنگ آبی در پنجره‌های مسکونی منطقه اورامان است. در جدول ۱ آمده است. همان‌گونه که از این جدول برمی‌آید؛ بالغ‌بر ۵۵ درصد استفاده از رنگ، مربوط به آبی بوده است.

جدول ۱. درصد کاربست رنگ آبی در چند آبادی بکر و اصیل منطقه اورامان (مأخذ: نگارندگان)

شکران در سال ۱۳۸۵	بلبر	هجیج	شرکان	بلبر	دره هجیج	در مصاحبه با اهالی کهن سال
۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۷۰	در مصاحبه با اهالی کهن سال
۰/۵۶	۰/۵۵	۰/۶۷	۰/۵۳	۰/۶۵	۰/۶۵	آبی
۰/۲۷	۰/۰۴	۰/۱۸	۰/۳۰	۰/۰۸	۰/۲۰	سبز فیروزه
۰/۱۷	۰/۲۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۰۴	۰	سفید
۰	۰	۰/۱۳	۰	۰/۲۳	۰/۱۵	بدونه رنگ
۱۰۷	۴۷	۳۹	۶۳	۲۶	۰/۱۰۰	تعداد نمونه

۳. اشاره‌ای به منطقه اورامان:

اورامان سرزمینی کوهستانی و نسبتاً مرتفع با ارتفاعی از ۱۵۰۰ تا ۳۵۰۰ متر از سطح دریا، به مختصات طول جغرافیای ۳۴°۵۳ تا ۵۹°۴۵ دقیقه شرقی و عرض بین ۴۵°۵۹ تا ۴۶°۴۵ شمالی است. در تقسیم‌بندی سیاسی بخشی از آن در استان‌های کردستان و کرمانشاه و بخش دیگر در شرق اقلیم کردستان در کشور عراق قرار دارد (تصویر ۲). در پهنه‌بندی اقلیمی هم همگونه سرد و کوهستانی قرار می‌گیرد، با تابستان‌های معتدل و زمستانی سرد و برفی، اما به دلیل اختلاف ارتفاع‌های فاحش، حتی در یک فصل معین، میان نواحی مجاور تفاوت‌های آب‌وهوای شدیدی به چشم می‌خورد، به طوری که شروع رویش و بهار طبیعت در این مناطق، گاه تا دو ماه اختلاف زمانی دارد. این ویژگی منحصر به فرد دوران‌های کهن، سبب پیدایش نوع خاصی از زندگی کوچ‌نشینی در عین اسکان دائم شده است. اورامان به دلیل صعب‌العبور بودن، در طول تاریخ دارای حکومتی خود مختار و مستقل بوده و آداب و فرهنگ خاص خود را داشته است؛ که از مصادیق آن می‌توان، از شیوه دموکراتیک در انتخاب «شورای» اداره حکومت در دوران قبل از اسلام نام برد که به‌طور مستقیم، در انتخاباتی روشن و قاعده‌مند، توسط زنان و مردان به سن معلوم رسیده برگزار می‌شده است.

برای این کار، به‌طور تصادفی چندین عکس، از آبادی‌های بکر «اورامان تخت»، «بلبر»، «شرکان»، «هجیج» و «دره هجیج»، انتخاب و تمام خانه‌های آن شمارش شد. تا درصد

استفاده هرکدام از رنگ‌ها مشخص شود. با توجه به اینکه انتخاب عکس‌ها تصادفی بوده و پنج آبادی مجزا مورد بررسی قرار گرفته و نتایج آن‌ها به‌طور معنی داری، همخوانی دارد، می‌توان ادعا کرد که نتایج بررسی، عکس‌های دیگر با زوایای متفاوت، همان آمار را تأیید می‌کند.

هرچند با گذشت زمان و وارد شدن پنجره‌های فلزی تا حدودی رنگ سفید وارد بافت شده و از فراوانی رنگ‌های آبی و سبز فیروزه‌ای کاسته است اما فراوانی رنگ آبی، همچنان نمود گسترده‌ای دارد. از موارد کهن رنگ‌آمیزی مسکن، می‌توان به تزئینات نقاشی تالار پذیرای کاخ سارگون اشاره کرد که به ۷۴۶ سال پیش از میلاد برمی‌گردد^۴. این مجموعه نشانگر کاربرد نقاشی و رنگ‌آمیزی در داخل و خارج بناهای مسکونی است. به پیرو آن، در منطقه اورامان هم که ارتباط سیاسی و تجاری نزدیکی با بین‌النهرین داشته، رنگ، کاربستی قابل توجه ای داشته است. آنچنان‌که در ادامه، به تفصیل بیان می‌شود، در نوشته‌های کهن که بخشی از اندیشه‌های آیین زردشت است^۵ بر استعمال رنگ آبی در کنار رنگ‌های سبز و سفید، تأکید شده است؛ اما از آنجاکه تهیه رنگ در قدیم الایام دشوار و پرهزینه بوده است، رنگ‌آمیزی و استفاده از رنگ‌های ملون (فراتر از قهوه‌ای روشن کاهگل یا سفید خاک رس) رسمی، اعیانی بوده و کمتر در بناهای مردم عادی، استفاده شده است، لذا در بیشتر موارد، رنگ در و پنجره، همان قهوه‌ای روشن چوب بوده است؛ اما با احداث اولین کارخانه تولید رنگ صنعتی در ایران به سال ۱۳۱۸، زمینه‌ی رنگ‌آمیزی گسترده فراهم می‌شود و این رنگ در خانه‌های رعیت نیز، بروز چشمگیرتری پیدا می‌کند.

هنرمندانی مانند لئوناردو داوینچی^۸ و یوهان گوته^۹ برمی‌گردد. در میان کارهای صورت گرفته در ادوار بعدی، نقش پرننگ مدرسه باهاوس، قابل تأمل است که با گردآمدن هنرمندان و صاحب نظرانی همچون کاندینسکی^{۱۰}، وایتن^{۱۱} و آثار هنرمندانی مانند ماتیس^{۱۲}، موندریان^{۱۳} و ویکتور وازاری^{۱۴} ادامه و گسترش یافت. یوهانس ایتن از نخستین کسانی است که درزمینه‌ی رنگ، اصول و قوانینی وضع کرد و با انتشار کتاب «هنر رنگ» در سال ۱۹۶۱، بانی پیدایش بابی با موضوع رنگ در ارتباط با ساختمان و روان آدمی در کتاب‌ها و پژوهش‌های معماری و سایر رشته‌ها شد. آثار موندریان نیز با استقبال گسترده طراحان صنعتی و معماران، در زمینه‌های گوناگون طراحی لباس، ماشین‌های ساختمانی و طراحی داخلی، منجر به شکل‌گیری مکتب هنری دی استایل^{۱۵} شد.

در میان منابع داخلی، می‌توان از کتاب «معماری، رنگ و انسان» نام برد که به صورت کلی به تاریخچه رنگ، کلیت آن، دمای رنگ، نور روز، نحوه انتخاب رنگ در فضا و تأثیر رنگ بر فضا و انسان می‌پردازد. همچنین بختیاری فرد در کتاب ارزشمند «رنگ و ارتباط»، به بررسی رنگ در ارتباطات و پیدایش نظریه‌های رنگی، انواع سیستم‌های آن، خلق زیبایی و هارمونی و تأثیرات فیزیولوژیکی و روانی رنگ می‌پردازد. در معماری سنتی از دیدگاه عرفانی و سمبلیک نادر اردلان؛ رنگ آبی «نشان از زمین، سردی و خشکی دارد. نفس اماره، کیفیات منفعل، انقباضی و لاینحل به آن تعلق دارند و نماد پایان چرخه‌ها، شب، زمستان و کهن‌سالی است» (اردلان و بختیاری ۱۳۹۰، ۸۰). همان گونه که از نوشته‌های فوق پیداست، جای خالی پژوهش‌های تخصصی، درزمینه‌ی ریشه‌یابی عملکردی و معنایی دلایل کاربست رنگ آبی در معماری بومی مسکونی احساس می‌شود.

۵. سابقه کاربست رنگ در منطقه اورامان

اورامانات یکی از کهن‌ترین زیستگاه‌های ایران و خاورمیانه است. به طوری که از تپه‌های باستانی منطقه مانند تپه تیانه برمی‌آید سابقه کاربست رنگ در اورامان حداقل به ۷۰۰۰ سال قبل برمی‌گردد. «در گمانه‌زنی این تپه، شش طبقه استقرار یافته، به دست آمده است. طبقه ششم که قدیمی‌ترین آثار تپه در آن به دست آمد، دارای سفال‌های منقوش قرمز مانند سفال‌های چشمه‌علی ری، اسماعیل‌آباد، ساوجیلاغ و والاتیپه بود. تاریخ این سفال‌ها به هزاره چهارم و اواخر هزاره پنجم پیش از میلاد، یعنی حدود هفت هزار سال پیش می‌رسد» (سلطانی هورامی ۱۳۸۳، ۸۱).

تپه توبره‌ریزه نیز «معرف آثار عصر مس، در منطقه‌ی کردستان و هورامان است. آثار این تپه با آثار تپه‌ی حصار دامغان قابل مقایسه و

زنان علاوه برداشتن حق رأی در این انتخابات، در دوره‌های به عنوان کاندیدا شرکت کرده و اداره جامعه را به دست می‌گرفتند.^۶

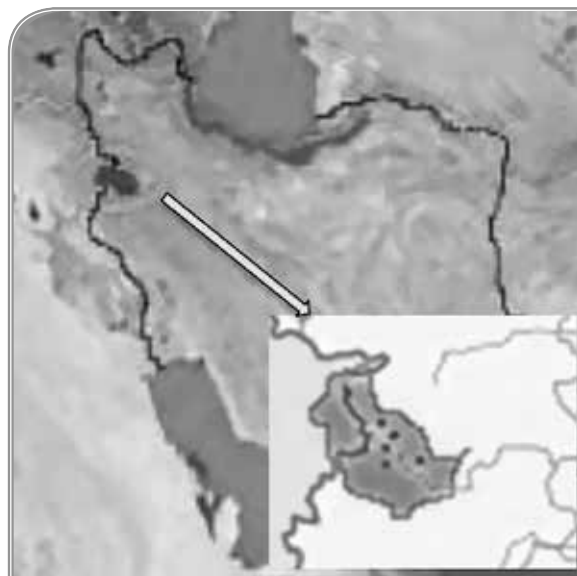
در ارتباط با وجه‌تسمیه اورامان بالغ بر ۱۰ قول موجود می‌باشند که در این میان موارد زیر ارجحیت دارند:

- در فرهنگ لغت «برهان قاطع» اثر محمدحسین خلف تبریزی آمده است که: اورامان از دو واژه ترکیبی (ئور) به معنی قلعه مستحکم و سخت و دارای حصار و بارو) و مان یعنی خانه و مسکن تشکیل شده است.

- از کلمه «اهورثامان» به معنی مکان و جایگاه خدای زردشت «اهورامزدا» هور = اهورا و مان = مکان و جایگاه.

- از «اور» به معنای شهر و «امان» به معنی پناه گرفتن و پیشوند «اور» در شهرهایی چون اور (پایتخت سومر) اورمیه - اورشلیم - اورفا - اورامان، تداعی این معناست.

- از «اورامن» به معنی خوانندگی به زبان پهلوی استخراج شده، اورامنان: شعرهای پهلوی و محلی ایرانیان.^۷

شکل ۲. موقعیت جغرافیای منطقه اورامان و پراکندگی سایت‌های نظر سنجی (مأخذ: google earth)

۴. پیشینه موضوع

با توجه به گستردگی و تأثیر بارز رنگ بر کیفیت بصری و روانی فضا، این عامل در آثار پژوهشگرانی که به بازخوانی معماری‌های بومی و نقد بناها می‌پردازند، جایگاه ویژه‌ای دارد. اگرچه اولین نظریه‌های مبحث رنگ، در آثار و اندیشه‌های فیلسوفان کهنی مانند افلاطون و ارسطو به چشم می‌خورد اما پیدایش اصول کاربردی رنگ، به دوران رنسانس و تلاش

شاه را شد ز عالم‌افروزی
جامه پیروزه‌گون زیب‌روزی
شد به پیروزه‌گنبد از سر ناز

«گوبش هورامی از گوبش‌های است که ادبیات شفاهی و کتبی غنی دارد. آثار منثور و منظوم کردی، در آغاز به این شیوه نگارش یافته است. هورامان از نظر تاریخی نسبت به دیگر مناطق کردستان از اهمیت بیشتری برخوردار است» (احمدی ۱۳۹۰، ۱۶).

در ادبیات فولکلور اورامی، از بازی‌های کودکان گرفته تا جشن‌های باستانی، اشعاری به چشم می‌خورند که علاوه بر اشاره به رنگ و آیین‌های خاص، نمادین بودن رنگ‌ها را می‌رساند. با آمدن آخرین چهارشنبه سال شمسی، بچه‌های روستا بوته‌های خار را جمع می‌کنند { آتش زده } و روی آن می‌پزند. در برخی از نقاط این جمله را تکرار می‌کنند: سرخی تو از من، زردی من از تو (محمد پور ۱۳۹۰، ۴۷) یا در بازی‌های کودکان و سنتی بین بچه‌ها، این اشعار خوانده می‌شوند: «هَتول مَتول تکامه زرد و سور و شَمامه»^{۱۶}

کُتره قنجه بر بارنجه، سلیمان قاره دنگی زاره»^{۱۷} (همان، ۵۵) این اشعار که بعضاً به دوران کهن و تقدس آتش، در این دیار برمی‌گردد، ثابت می‌کند که در انتخاب رنگ علاوه بر زیبایی، جنبه‌های اعتقادی و باورهای مردمی نیز بی‌تأثیر نبوده است. همچنین در ضرب‌المثل‌ها و جمله‌های دعای مانند «رو سوره بی» به سرخ‌روی که نماد خوشبختی و شادکامی است اشاره می‌شود یا «روسفیدی» و «روسپاهی» که اشاره به اصطلاحات آیه ۱۰۶ سوره آل عمران دارند و «گاو زرد» رنگ که نماد خیروبرکت داشتن است. اشعار زیر که به قرن هفتم برمی‌گردند، به کاربرد رنگ در بنای یک مقبره اشاره شده است.

«هر نه یانه سر تا کوشک رنگین

هفت پورم دستگیر، شکش نیا یقین»
«خانه سر ازل تا کوشک رنگین که در پردیور برقرار است / هفتوانه بی‌گمان دستگیری یاران را بر عهده‌دارند. در این بند از هفتوانه، کوشک پردیور را رنگین خوانده‌اند. گویا کوشک تزئینات رنگی، نقاشی یا کاشی یا شیشه‌رنگی داشته است.» (دریای ۱۳۸۸، ۱۰۰)

۶- تحلیل عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت پنهان و آشکار در

گرایش به رنگ آبی و نمود آن‌ها در معماری منطقه اورامان

۶-۱. عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت پنهان در گرایش به رنگ آبی

۶-۱-۱- رنگ و آیین:

به باور بعضی از اندیشمندان، در تمدن‌های قدیم «از رنگ تنها

فرهنگ سفال نخودی رنگ در این منطقه گسترش یافته است. در طبقه پنجم، قدیمی‌ترین سفال‌های مربوط به هزاره پیش از میلاد بارنگ نخودی و قهوه‌ای رنگ به دست آمده. یک لوحه گلی با نقش درخت نیز در این طبقه یافت شد» (همان، ۸۲). در اورامان حداقل، قدمت سند مکتوبی که به رنگ می‌پردازد؛ کتاب منظوم «معرفت پیشالیار» است که به اوایل اسلام (۱۴۰۰ سال پیش) برمی‌گردد. وی در یکی از ابیات خویش اشاره می‌کند که برای کفش و لباس هرگز از رنگ سیاه استفاده نکنید، رنگ سفید، سبز و آبی بهترین رنگ‌ها هستند.

مردم اورامان مانند سایر ساکنان زاگرس در تهیه رنگ از گیاهان در رنگ‌رزی قالی‌ها بهره می‌گیرند و تولیدکنندگان بومی از ریحان رنگ جگری، از پوست گردو قهوه‌ای، از پوست انار رنگ قرمز، از سماق قهوه‌ای کم رنگ، از گیاه حنا رنگ حنایی، از تمشک ارغوانی، از کاه رنگ زرد، از پیاز رنگ پیازی تهیه نموده‌اند (خضری ۱۳۸۷، ۶). علاوه بر آن، در نمود و لباس‌های که می‌یافتند از هفت رنگ طبیعی سفید، سیاه، خاکستری، خرمای و قرمز استفاده می‌کرده‌اند که آنان را مستقیماً از رنگ پشم و موی حیوانات می‌گرفتند.

۵-۱. جایگاه رنگ در ادبیات فولکلور اورامان:

ادبیات نیز تا حدودی معرف فرهنگ و افکار یک ملت است. اندیشه‌ها و آنچه به صورت رفتاری خاص از این اندیشه از وی سر می‌زند در ادبیات نمایان است. لذا با مطالعه آثار ادبی یک سرزمین به زوایای پنهان و آشکار مردمان آن می‌توان پی برد. رسوم و آیین‌هایشان را در مناسبت‌ها و وقایع مختلف مورد تجزیه و تحلیل قرارداد. ایران از قدیم الایام یکی از معادن مرغوب فیروزه بوده است و با توجه به نایاب بودن و ارزش فراوان آن جنبه مقدس یافته است، لذا از فیروزه و رنگ‌های آن که از آبی کم رنگ تا آبی پر رنگ و طیف‌های رنگ سبز را شامل می‌شود، در ادبیات و شعر فارسی به وفور یاد شده است. به تبع آن در اورامان رنگ سبز متمایل به آبی را فیروزه می‌نامند که رنگی پر برکت است. از سوی دیگر توجه به افسون آسمان و رمز و رازهای آن و آبی دریا و ... سبب شده است تا صفات‌های تداعی‌گر آبی مانند: کبود، نیلی، آسمانی، لاجوردی و فلک و گردون هم در نظم و نثر، کاربرتی گسترده بیابند.

پیروزه خاتم خدائست فتحی که بدو جهان گشادن

یا در هفت پیکر نظامی روز چهارشنبه در گنبد پیروزه رنگ، دختر پادشاه اقلیم پنجم به داستان سرای می‌پردازد.

چهارشنبه که از شکوفه مهر گشت پیروزه‌گون سواد سپهر

منطقه اورامان و عدم اشاره سرچشمه‌های تقدس؛ قرآن و سنت، بر استفاده رنگ آبی، کاربست آبی در پنجره‌های خانه‌های مسکونی اورامان، به خاطر تقدس اصلاتی ندارد. این مدعا در ادامه با مصاحبه با اهالی منطقه اورامان هرچه بیشتر تأیید می‌شود.

۱-۲. ارتباط جغرافیا و اقلیم اورامان با کاربست رنگ آبی:

اگر جغرافیا را مجموعه عوامل فیزیکی - طبیعی مانند توپوگرافی، آب، پوشش سبز و بادها بدانیم که ما و زندگی ما را احاطه کرده‌اند و اقلیم را نمود و کنش و واکنش‌های آنان، مانند میزان و نوع بارش، بادها، زاویه تابش و ... تعریف کنیم، بی‌شک با گستردگی و فراوانی که دارند با شدت و کیفیتی که اعمال می‌کنند، مطلوبیت یا مزاحمت‌های، به بار خواهند آورد؛ که نتیجه آن رضایت‌مندی و خواستن یا ترس و گریز است.

از آنجایی که رنگ، یکی از بارزترین نموده‌های این عوامل است، کم‌کم نسبت به رنگ‌های آنان نیز، همین احساس‌ها، در درون انسان، نهادینه می‌شود. «تأثیری که چشم‌انداز بر مردم می‌گذارد، فوق‌العاده است. رنگ زمین، عبور نور خورشید از میان درختان، تأثیر بی‌کرانگی افق، ادراک محدود آسمان در برابر ادراک نامحدود آن، بوی زمین و جنبه‌های شنیداری محیط پیرامون، صدا و رنگ‌های پرندگان، آرامش یا غیاب آن و درنهایت درجه هواسی که باعث می‌شود، بعضی از مردم فضاهای بیرونی و بعضی دیگر فضاهای داخلی را ترجیح دهند. تمامی این موارد تأثیر مشخصی بر نحوه رویکرد مردم به جنبه‌های خاص طراحی معماری دارند» (آنتونیاداس ۱۳۸۱، ۱۳۶). از طرفی دیگر با توجه به توپوگرافی زمین، نقش بصری آسمان در کوهستان به نسبت سایر نواحی هموار بیشتر است.

شکل ۳. جغرافیا و بافت کالبدی اورامان، (مأخذ: عظیمی)

به‌عنوان ارزش سمبلیک استفاده می‌نمودند، خواه برای مشخص کردن مراتب اجتماعی یا مذهبی و خواه به‌عنوان مفاهیم سمبلیک در بیان عقاید اساطیری یا مذهبی» (سید صدر ۱۳۸۰، ۱۶۷). لذا بررسی آیین‌های حاکم در منطقه اورامان می‌تواند در دست‌یابی به مفاهیم و دلایل کاربست رنگ آبی در خانه‌های سنتی، راه گشا باشد. علاوه بر حضور بارز دین اسلام از همان قرون اولیه، سنگ‌نوشته‌ها، بقایای اقوام باستانی و نام مکان‌ها و چشمه‌ها، حاکی از تأثیر آیین‌های بین‌النهرین، میترائیسم، زردشتی، یهودیت، مسیحیت و الهه‌های یونانی در اورامان است. هرچند باورها و راه و روش‌هایی، از هرکدام از این ادیان با توجه به ماندگاری آنان و قربت با فطرت و سیاق زندگی مردم، نهادینه و به‌صورت جزئی از فرهنگ اورامان درآمده است، اما به دلیل استیلای گسترده و کهن اسلام در روح و روان مردمان این منطقه، به ارتباط بین این دین و رنگ، بیشتر پرداخته می‌شود.

در اسلام، به رنگ خاصی به‌عنوان رنگ مقدس، متبرک یا دافع شر، اشاره‌ای نشده است؛ اما قرآن کریم علاوه بر جنبه‌های روان‌شناسانه، در سوره بقره به جنبه‌های سمبلیک رنگ و «رنگ خدای» شدن اشاره می‌کند. «صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً» (بقره، ۱۳۸) «خداوند ما را با آیین توحیدی و ایمان راستین زینت داده است و این رنگ و زینت خدا است و چه کسی از خدا (می‌تواند) زیباتر بیاراید و پبیراید؟ که در توضیحات آن صِبْغَةَ: رنگ، هیئت، حالتی که چیز رنگ‌شده به خود می‌گیرد و «صِبْغَةَ اللَّهِ»: دین خدا، شریعت خدا، که ایمان است» (خرمدل ۱۳۸۸، ۱۵۰) آمده است.

علامه طباطبایی نیز در تفسیر المیزان، صبغه را از ریشه (ص-ب-غ) می‌داند که نوعیت را افاده می‌کند و یک نوع رنگ خدائی است، که ما به خود، گرفته‌ایم. همان‌گونه که پیداست، رنگ خدای شدن، ملون یا تنالیده خاص و فیزیکی ندارد تا مردم به آن تمایل پیدا کنند. اگرچه در میان عقاید اقوام دیگر، رنگ معینی، جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کند، اما این امر به دلیل «توجه به شرایط خاص اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی {است که} گاه رنگ خاصی برای پیروان یک آیین جلوه ویژه‌ای می‌یابد. در این میان می‌توان به تقدس رنگ زرد در میان بوداییان، قرمز در میان هندوها، سبز زردین در میان مسیحیان و فیروزه‌ای و سبز در میان مسلمانان اشاره کرد» (استوار ۱۳۹۱، ۱۰).

با توجه به تأثیر کامل دین اسلام در پندار، گفتار و کردار مردم

است. بنابراین اگرچه جغرافیا و بافت زمین در انتخاب رنگ آبی پنجره بی‌تأثیر نیست اما مهم‌ترین عامل نمی‌تواند باشد. در یک کنکاش اقلیمی نیز، اورامان با زمستانی سرد و برفی و تابستان‌های نسبتاً معتدل، در محدوده سرد و کوهستانی قرار می‌گیرد؛ و «اقلیم‌ها، به‌واسطه‌ی مشکلات و پتانسیل‌های خود، نوعی الگوی زندگی را به وجود آورده‌اند که در طول قرن‌ها از نسلی به نسلی دیگر منتقل شده و اکنون به‌صورت ناخودآگاه در رفتارها و ادراکات افراد ظاهر می‌شود» (عباسی ۱۳۸۷). دامنه این تأثیرات بر زیبای شناسی هم مشهود است.

ساکنان اورامان، در معماری برآمده از اقلیم، در شب‌های تابستان، بر روی پشت‌بام‌ها می‌خوابند در افسون و شگفتی‌های آسمان پرستاره چشم می‌بندند و فردا را باز با چشم‌انداز آسمان گرگ‌ومیش که رنگ آبی تیره دارد شروع می‌کنند. این توالی‌ها و تکرارها بر هویت ناخودآگاه و زیبای شناسی مردم تأثیر می‌گذارد. لذا در روستاهای زیبا و منحصر به فرد منطقه اورامان، خانه‌های پلکانی سنگی، با پنجره‌های آبی‌رنگ ساخته شده‌اند. ۱۸ در یک بررسی فرا اقلیمی، در معماری منطقه گرم و خشک یزد، باز کاربست رنگ آبی به‌وفور دیده می‌شود. لذا ضمن پذیرش نقش اقلیم، این عامل نیز به تنهایی نمی‌تواند، ریشه اصلی کاربست رنگ آبی، در معماری سنتی باشد. (تصویر ۴)

شکل ۴. به ترتیب از راست، شیشه آبی، در خانه پیرنیا؛ یزد، رنگ آبی در پنجره‌های خانه‌های سنتی یزد، تهران، اردبیل و اورامان (مأخذ: عظیمی و کبودی)

و مطلوب انسان از پدیده‌ها بوده و طیف گسترده‌ای از عالم برون تا دنیای خیال را شامل می‌شود. سیر در طبیعت و درک ترکیب رنگ‌های افسون برانگیز، از یک شاخه کوچک گل تا غروب زیبای خورشید، ناخودآگاه یا به‌طور مستقیم، آدمی را با ترکیب رنگ و آفرینش زیبای آشنا می‌کند. (تصاویر ۵)

چراکه در اینجا با توجه به سربالایی‌های شدیدی که دارد غالباً نقطه دید به سمت بالای تپه‌ها و نوک قله‌هاست. لذا آسمان بارنگ ملایم آبی که دارد، بیشتر در کانون دید قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، رام کردن طبیعت خشن و کوهستانی اورامان، برای کشاورزی و طی کردن روزانه آن در پی دامداری که از مشاغل اصلی مردم اورامان بوده‌اند ساکنان این مناطق را با خستگی‌های شدیدی مواجه می‌کرده است. (تصویر ۴) لذا خانه و بازگشتن به آن، پس از انجام کارهای طاقت‌فرسای روزانه، آرامش و خرسندی زیادی را در پی دارد و خانه، مسکن و مأوی، غیرقابل وصف می‌شود. به همین خاطر در حد معقول در زیباسازی و آرایش آن تلاش می‌شود. در این میان رنگ آبی با حس آرامش بخشی ویژه‌ای که دارد بهترین گزینه ممکن، در نیل به این مهم است.

از آنجاکه تنها، پنجره‌های چوبی، استعداد رنگ‌آمیزی را دارند آبی و آرامش در آن‌ها جلوه پیدا می‌کند. به عقیده برخی از محققین نیز «درها و پنجره‌های منازل هورامان تخت، به رنگ سبز و آبی بوده و می‌باشد. بدون تردید این امر از فلسفه طبیعت‌گرایی آنان سرچشمه گرفته است. آبی نماد آب و آسمان و سبز، رنگ درختان، جنگل و طبیعت است» (پور جعفر ۱۳۸۷)؛ اما در یک بررسی تطبیقی با معماری مشابه ماسوله که وضعیت ناهمواری‌های مشابه را دارد. پنجره‌ها اگرچه قاب‌بندی و کارشده‌تر هستند ولی رنگ آن‌ها همان رنگ اصلی چوب

۶-۱-۳. زیبای شناسی و طبیعت اورامان:

زیبایی؛ حس و خوشایندی درونی، عبارت است از «نظم و هماهنگی که همراه عظمت و پاکی، در شیئی وجود دارد و عقل و تخیل و تمایلات عالی انسان را تحریک می‌کند و لذت و انبساط پدید می‌آورد» (معین ۱۳۶۰، ۱۷۶۸). زیبای درک تحسین برانگیز

شکل ۵. زیبایی شناسی و درک ترکیب رنگ از طبیعت. (مأخذ: عظیمی)

اما در اورامان با توجه به مشغله کاری ساکنین، اعتقاد به پرهیز از بیهودگی و شخصیت خاص مردم کوهستان، آرایش و تزئین بنا در حد کمینه، کاهش یافته است. جهت رفع این مسئله، در یک تدبیر هوشمندانه، با کاربست حداقل مقدار رنگ سرد آبی در پنجره‌ها در ترکیب با رنگ گرم قهوه‌ای روشن دیوارها، با ایجاد کنتراستی چشم‌نواز، زیبایی و جلوه خاصی به تکتک خانه‌ها و نیز مجموعه آن‌ها در قالب بافت روستا داده است. (تصاویر ۷)

شکل ۷. کنتراست آبی با زمینه قهوه‌ای روشن در اورامان (مأخذ: عظیمی)

۶-۱-۴. روانشناسی رنگ آبی در منطقه اورامان

تجربه، تعامل و استمرار پدیده‌های طبیعی با رنگ و فرم خاص و تکرار احساس حاصله از آن، در ذهن آدمی به صورت ناخودآگاه، واکنش‌های خاصی را نسبت به آن نهادینه می‌سازد. از همین رو است که آدمی رنگ‌های طیف قرمز و زرد را که بیشتر با آتش و گداخته‌ها تجربه کرده است، گرم می‌داند و رنگ‌های آبی و سبز که یادآور آب، آسمان و طبیعت هستند را سرد. یا با دیدن رنگ خاصی به وجد می‌آید، رنگی را دوست می‌دارد و از رنگ دیگری متنفر است. بوعلی سینا نیز در کتاب قانون با اشاره به کاربرد درمانی رنگ‌ها، تصریح می‌کند: «رنگ قرمز فشارخون را بالا می‌برد و رنگ آبی آن را پایین می‌آورد» (Welsh, 2011, 11). «رنگ آبی به عنوان محبوب‌ترین رنگ، تصویر دریا و آسمان را در ذهن متبلور می‌سازد و به همین دلیل فضاهای ژرف و عمیق ایجاد می‌کند» (هجرتی ۱۳۸۶، ۴۵). از سوی دیگر «آبی درد شکن، استراحت، تسکین‌دهنده و مناسب بی‌خوابی» (پاکزاد ۱۳۹۰، ۱۵۷) است.

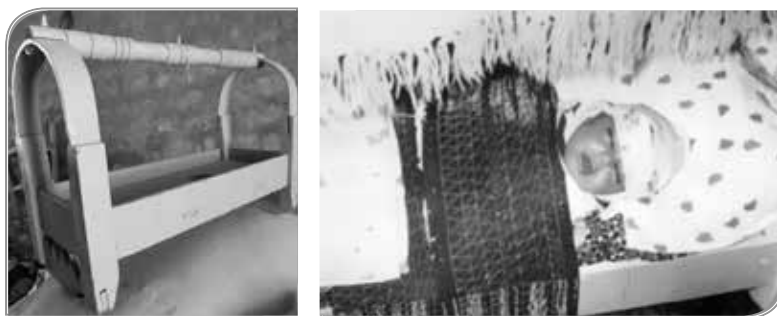
این حس اصیل، وی را بر آن می‌دارد تا در دست ساخته‌های خویش در پی بازآفرینی این شکوه تحسین بر انگیز باشد. هرچند رنگ آمیزی، پنجره‌های چوبی را در برابر حشرات و رطوبت هوا مصون، نگه می‌دارد اما با توجه به گستردگی رنگ‌ها، انتخاب رنگ معینی افزون بر آن، دلیل یا دلایل خاصی را می‌طلبد که در این میان، زیبایی یا باب طبع بودن از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. زیبایی یک ترکیب، حاصل انتخاب نوع رنگ با ارزش رنگی ویژه، شکل، نسبت سطح هر رنگ و هم‌جواری با دیگر رنگ‌ها است. در منطقه اورامان «استفاده از رنگ آبی که در فرهنگ و باورهای مردمان این مناطق جایگاه خاصی دارد به ساختمان‌ها جلوه زیبایی بخشیده و کاملاً در بافت خاکستری {قهوه‌ای روشن} کوهستان، ترکیب هنرمندانه‌ای تداعی می‌کند» (باقری سبزواری و همکاران، ۱۳۸۷). خلق آثار هنری در زمینه‌ی رنگ تا حدود زیادی درگرو نوع ترکیب رنگی است که شامل ترکیب‌های همسان (دارای هارمونی) یا متضاد (کنتراست) است که هرکدام از آن‌ها ویژگی‌ها و تأثیر بصری خاص خود را داراست. مصداق این ترکیب‌های رنگی را می‌توان در معماری ماسوله و اورامان مشاهده کرد. ترکیب حاصل از هم‌نشینی رنگ خاکستری و بعضاً قهوه‌ای پنجره‌های چوبی با نمای کاهگلی روستا در ماسوله، سبب پدیدار شدن یکنواختی رنگی، در نما شده است به همین خاطر با ایجاد نقوش هندسی و مشبک کاری، سعی در جبران آن شده است این امر سرانجام، با قرار دادن تعداد زیادی گلدان در اطراف بازشوها و در پی آن ایجاد تضاد رنگی مرتفع شده است. (تصویر ۶)

شکل ۶. هارمونی در بافت ماسوله (مأخذ: رفیعی)

خانه واژه‌ای است که بر مکان زیستن بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی اشاره دارد جای پر از عاطفه و احترام، مکانی که زمینه‌های رشد و شکوفایی را فراهم می‌سازد. این واژه معادل «رهایشگاه» در فارسی دری، «مسکن» در زبان عربی و «یانه» که ریشه واژه خانه است و در ترکیباتی که بر مکان زندگی اشاره می‌کنند کاربرد دارد مانند آش + یانه = هیل + یانه، گُل + آنه؛ در زبان اورامی است. در بررسی واژه‌های چهارگانه فوق، مفهوم آرامش، آسایش و فراغ

خاطر مشترک است. بر همین اساس استفاده گسترده از آبی در پنجره‌های خانه اورامان و دیگر بناهای سنتی مسکونی، می‌تواند تلاشی باشد در زمینه خلق نما و کالبدی آرامش‌بخش. با بررسی رنگ گهواره‌های چوبی که در منطقه اورامان استفاده می‌شده است، این ادعا هرچه بیشتر تأیید می‌شود. چراکه در رنگ‌آمیزی آن‌ها که عملکرد فضای خواب و استراحت را دارند از آبی روشن، استفاده شده است. (تصویر ۸)

شکل ۷. کاربست رنگ آبی ملایم در گهواره‌های چوبی منطقه اورامان، (مأخذ: کریم عظیمی)

سبز به نسبت و آبی به‌وفور قابل توجه است. با توجه به نوع پژوهش و سعی در دست‌یافت اطلاعات کامل و شامل، جامعه آماری، از مردان و زنان مسن، انتخاب شد تا در حد ممکن اطلاعات به‌دست‌آمده قابل اطمینان و دارای ارزش تاریخی باشد. با توجه به گستردگی منطقه، جامعه آماری از ساکنان پنج آبادی کماله، هورامان تخت، پالنگان، نروی و هیروی به صورت تصادفی انتخاب شد و پرسشنامه‌ها به روش مصاحبه‌ای تکمیل شد. در ابتدا و قبل از مطرح کردن موارد موردپژوهش، جهت جلوگیری از دادن خط فکری، از پرسش‌شوندگان، در یک سؤال باز، دلیل کاربست رنگ آبی پرسیده شد. در پی آن، احساس خنک بودن رنگ آبی، آرامش‌آفرینی، پایداری آن در برابر آفتاب، میزان انعکاس بیشتر نور به فضای داخل، چشم‌زخم بودن، ارتباط با آسمان و تقدس، مورد پرسش قرار گرفت تا نظر خود را در قالب ۵ گزینه‌ای خیلی موافق، موافق، بدون نظر و ... اظهار نمایند.

نتایج حاصل از مصاحبه به شرح زیر در جدول ۱ ارائه شده است؛ ۶۵ درصد پرسش‌شوندگان در خانه‌های با پنجره‌های آبی زندگی کرده‌اند، ۲۰ درصد هم پنجره‌هایشان سبزرنگ بوده است، بیشترین کاربست سبز در کنار آبی در هورامان تخت و کماله به چشم می‌خورد که ناشی از گرایش مردم این نواحی به عرفان و پندهای پیشایاری می‌باشد؛ اما رنگ آبی پنجره‌ها در زمینه‌ی خاکستری بافت معماری و کوهستان،

۲-۶. هویت آشکار کاربست رنگ آبی.

معماری به‌مثابه یک هنر، معرف توانایی، امکانات، دغدغه‌ها و لطایف ذهنی هنرمند معمار و مردم است که با تجزیه و تحلیل آن، می‌توان به اندیشه‌ها و باورهای آنان دست‌یافت، اما در این میان، قضاوت و بازخوانی یک اثر تا حدودی بر پایه دانش، قدرت تحلیل و برداشت‌های مخاطب است. این مهم سبب پیدایش قرائت‌های بعضاً متفاوت از یک اثر معین می‌شود.^{۱۸} که تحت عنوان هرمنوتیک به آن پرداخته شده است. جهت رفع این خلل و دست‌یابی به اطلاعات دقیق‌تر (افکار و اهداف صانعان این معماری)، در این پژوهش به بررسی میدانی و مصاحبه با معماران و مخاطبان معماری سنتی پرداخته شد.

منطقه اورامان به دلیل قرارگیری در دل کوهستان‌های سخت و صعب‌العبور همواره در طول تاریخ، منطقه‌ای خودکفا بوده است به‌طوری‌که تمام ملزومات زندگی خویش را از نیازهای اولیه {خوراک، پوشاک و مسکن} تا دیگر نیازها را در محیط خویش تأمین می‌کرده است. در دنیای معاصر نیز به دلیل قرارگیری در نواحی دورافتاده و مرزی کمتر دچار تغییرهای ساختاری در حیطه فرهنگ و معماری شده است. لذا در این سرزمین، الگوها و شیوه زیست‌هزارساله را امروزه نیز می‌توان به‌عین دید.

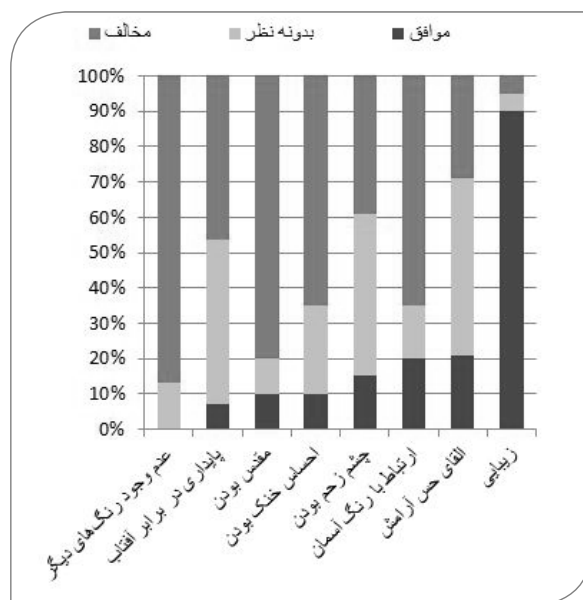
در بازدیدها و بررسی‌های میدانی از روستاهای اصیل و بکر اورامان رنگ‌های زرد، قرمز، بنفش و سفید به چشم می‌خورد؛ اما فراوانی رنگ

۷. نتیجه گیری

شاید در اولین برخورد با معماری کوهستان، چیزی که به ذهن می‌رسد، ساخت فضای حداقل برای یک زندگی ساده باشد؛ اما در کنکاش‌های عمیق، وجود یک هوش جمعی کارآمد و زیبا، در پس کالبد معماری، مشهود است. آن چنان‌که هر امری (مانند کاربری رنگ در پنجره‌ها)، از چندین زاویه بررسی شده و مناسب‌ترین گزینه اجرا می‌شود. در بررسی‌های اولیه و مطالعات کتابخانه‌ای با توجه به اصل پولالیسم، می‌توان برای هر اتفاق و انتخابی، منطق‌های گوناگونی را در نظر گرفت و ادعا کرد که جواب در میان آن‌ها است؛ اما در این پژوهش در راستای حصول نتایج قطعی با تکمیل پرسشنامه، به روش مصاحبه‌ای و گفتگو با مخاطبان این معماری (جامعه آماری)، تلاش شده است تا نتایج پژوهش شفاف بوده و فاقد هر تفسیر مغایری باشد.

در نهایت علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای، با توجه به بررسی‌های میدانی و مصاحبه با اهالی کهن‌سال اورامان (از استادکاران نجار، بناها و مرم‌عادی)، آرای اندیشمندان و روانشناسان و همچنین نظر محققینی که در زمینه معماری اورامان قلم‌فرسای کرده‌اند. می‌توان دلیل کاربری گسترده رنگ آبی در معماری بومی خانه‌های اورامان را به این‌گونه جمع‌بندی کرد؛ که با پذیرفتن نقش چشمگیر عوامل جغرافیایی و اقلیم، در شکل‌گیری حافظه ناخودآگاه و در پی آن تأثیر غیرمستقیم آن بر زیبایی‌شناسی، زیبا بودن مهم‌ترین نقش را در کاربری گسترده رنگ آبی در ابنیه سنتی مسکونی منطقه اورامان دارد. از آنجایی که هر رنگ در مجاورت رنگ‌های دیگر ارزش و جلوه پیدا می‌کند، در هم‌نشینی رنگ آبی تند در مساحت کم با سطح نسبتاً وسیع قهوه‌ای ملایم دیوارها، یک کنتراست رنگی زیبا پدید می‌آید که علاوه بر آن، آرامش آفرینی این رنگ نیز مزید بر علت است اما مقدس بودن یا چشم‌زخم بودن آن اصلاتی ندارد.

زیبای و کنتراست دل‌نشینی به خانه‌ها و کالبد روستاها می‌دهد به همین دلیل است که به نظر ۹۰ درصد مردم، زیبا بودن رنگ آبی، دلیل اصلی کاربری گسترده این رنگ می‌باشد که با عبارت‌هایی مانند رنگ خوش منظر، ظریف و رنگ شادی توصیف می‌شد.

نمودار ۱. دلایل آشکار کاربری رنگ آبی در منطقه اورامان (مأخذ: عظیمی و کبودی) پس از آن داشتن حس آرامش با ۲۲ درصد موافق و ارتباط با رنگ آسمان با ۲۰ درصد حائز اهمیت هستند. با توجه به باب‌شدن خرافی چشم‌زخم بودن رنگ آبی، این دلیل تنها ۱۵ درصد، آن‌هم در میان زنان مورد توجه بود. تنها ۱۰ درصد ساکنان منطقه اورامان، رنگ آبی را به‌عنوان رنگ مقدس می‌شناختند. به عقیده آنان سبز، رنگ مقدس است و به همین درصد، با انتخاب این رنگ به دلیل «خنک بودن» اشاره داشتند. در مصاحبه، تعدادی از اهالی این مناطق به مد و «رسم» شدن رنگ آبی به‌عنوان یکی از دلایل مهم گسترش رنگ آبی اشاره داشتند که با توجه به زیبا بودن، به‌صورت یک شیوه و سبک (یا دستور)، در میان سایر اهالی رواج پیدا کرده است.

1. Helen Gardner

2. Ulrich Beer

۳. پیرنیا، محمد کریم، ۱۳۹۰. سبک‌شناسی معماری ایرانی. تدوین و گردآوری غلام‌حسین معماریان، تهران، سروش دانش.

۴. بانی مسعود، امیر، ۱۳۸۹. معماری غرب، ریشه‌ها و مفاهیم، تهران: نشر هنر معماری قرن.

۵. کتاب "معرفت پیشالیار": کتابی خطی و قدیمی است که حاوی پنجاه‌های حکمت‌آمیز و پیشگویی‌های یک مغ زردشتی در قالب اشعار دوبیتی است. تاریخ این کتاب به اوایل اسلام برمی‌گردد و امروزه در اورامان تخت نگهداری می‌شود.

۶. احمد نظیری؛ محقق و نویسنده

۷. محمد نژاد، همایون. ۱۳۷۱. وجه‌تسمیه اورامان، دایرة‌المعارف اورامان (دانشنامه هورامانی)، ۱۰ اردیبهشت.

<http://sarkav.blogfa.com>

8. Leonardo da Vinci

9. Johann Wolfgang van Goethe

10. Kanddinsky

11. Johannes itten

12. Matisse

13. Mondrian

14. Victor Vasarely

15. De style

16. Hetol metol tekame zerd u sur u Şemame

17. sileman qare dengi zare Koter qinje ber barinje

۱۸. پرخیده، بوذرجمهر، ۱۳۸۹. اورامان؛ خواستگاه آیین زردشت. وهومن (نشریه فرهنگی دینی تاریخی زرتشتیان ایران). ۲۰ آبان

<http://vahoman.blogfa.com>

منابع:

۱. قرآن
۲. آنتونیادس، آنتونی سی. ۱۳۸۱. *بوطیقای معماری*. ترجمه: احمدرضا آی. تهران: انتشارات سروش.
۳. ابن منظور. ۲۰۰۰. *لسان العرب*. بیروت: انتشارات دار السدر.
۴. احمدی، سید محمد سینا. ۱۳۹۰. *آموزش زبان کردی*. در دست چاپ.
۵. استوار، مسیب. ۱۳۹۱، *رنگ*. تهران: انتشارات رازنامه.
۶. باقری سبزواری هادی، و ناصر ربیعی و رسول ساری. ۱۳۸۷. *معماری روستای پالنگان*. اولین کنفرانس بین المللی سکونتگاه‌های سنتی زاگرس. دانشگاه کردستان.
۷. بانی مسعود، امیر. ۱۳۹۲. *معماری غرب: ریشه‌ها و مفاهیم*. تهران: چاپ معماری قرن.
۸. بختیاری فرد، حمید رضا. ۱۳۸۸. *رنگ و ارتباطات*. تهران: ناشر فخراکبا.
۹. پاک نژاد، رضا. ۱۳۶۳. *اولین دانشگاه و آخرین پیامبر*. یزد: بنیاد شهید دکتر پاک نژاد.
۱۰. پرخیده، بوذرجمهر. ۱۳۸۹. *اورامان: خواستگاه آیین زردشت*. وهومن (نشریه فرهنگی دینی تاریخی زرتشتیان ایران). ۲۰ آبان
<http://vahoman.blogfa.com>
۲. پورجعفر، محمدرضا و همکاران. ۱۳۸۷. *بازشناسی اثر معنا در جاودانگی مکان*. مسکن و محیط روستا (۲۸): ۲-۱۷.
۳. پیشالیار. اوایل اسلام. *معرفت پیشالیار*. نسخه خطی. اورامان تخت.
۴. پیرنیا، محمد کریم. ۱۳۹۰. *سبک شناسی معماری ایرانی*. تدوین و گردآوری غلامحسین معاریان. تهران: سروش دانش.
۵. خضری، سعید. ۱۳۸۷. *بازتاب نقش عوامل اکولوژیک در زندگی و سکونتگاه‌های زاگرس*. اولین کنفرانس بین المللی سکونتگاه‌های سنتی زاگرس. دانشگاه کردستان.
۶. دربای، نسیم. ۱۳۸۸. *پردیور: معماری هورامان در سده هفتم*. گلستان هنر (۱۶): ۹۴-۱۰۱.
۷. رستم نژاد، مهدی، و نوید رستم نژاد. ۱۳۸۹. *اعجاز رنگ‌ها در قرآن*. دو فصلنامه قرآن و علم (۷).
۸. زمر شدی، حسین. ۱۳۶۵. *گره چینی در معماری اسلامی و هنرهای دستی*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
۹. سلطانی هورامی، مظفر بهمن. ۱۳۸۶. *تاریخ هورامان*. تهران: نشر احسان.
۱۰. سید صدر، سید ابوالقاسم. ۱۳۸۰. *معماری، رنگ و انسان*. تهران: نشر آثار اندیشه.
۱۱. صفی زاده، صدیق: ۱۳۵۲. *بزرگان یارسان*. سنندج: صدیق بوره‌که‌ای.
۱۲. طباطبایی، محمد حسین. ۱۳۷۴. *تفسیر المیزان*. ترجمه: محمد باقر موسوی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۳. عباسی، مهدی. ۱۳۸۷. *جایگاه ارزش‌های منطقه در آفرینش معماری*. اولین کنفرانس بین المللی سکونتگاه‌های زاگرس. دانشگاه کردستان.
۱۴. عبدالعزیز، عبدالله. ۱۳۸۳. *تاریخ سلاطین اورامان*. مصحح: احمد نظیری. ناشر: پرتو بیان.
۱۵. گاردنر، هلن. ۱۹۷۰. *هنر در گذر زمان*. ترجمه: محمد تقی فرامرزی. تهران: نقش جهان.
۱۶. محمدپور، شادان. ۱۳۹۰. *پژوهشی درباره برخی از بازی‌های محلی هورامان*. فصلنامه زیبار ۱۵ (۷۴).
۱۷. مصداقیان طریقه، وحیده. ۱۳۸۴. *نقش و رنگ در مسجد گوهر شاد*. تهران: کتاب آبان.
۱۸. معین، محمد. ۱۳۶۰. *فرهنگ فارسی*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۱۹. ویلز، پائولین. ۱۳۸۵. *رنگ‌ها و تأثیر درمانی شان*. ترجمه: مینا اعظامی. تهران: نشر صورت‌گر.
۲۰. هجرتی، پیمان. ۱۳۸۶. *چگونگی کاربرد رنگ در معماری داخلی*. ماهنامه علمی تخصصی صنعت چوب ایران و طراحی داخلی ۳ (۱۶).
۲۱. محمد نژاد، همایون. ۱۳۷۱. *وجه تسمیه اورامان*. دایرةالمعارف اورامان (دانشنامه هورامانی). ۱ اردیبهشت ۱۳۹۲.

<http://sarkav.blogfa.com>

References:

1. Quran
2. Abdolaziz, Abdollah (Edited by Ahmad Naziri). 2004. History of Uraman's kings. Kurdistan: Parto Baian.
3. Saied Sadr, Abolghasem. 2001. Color Architecture and Humanity. Tehran: Asare Andisheh.
4. Bani Masoud, Amir. 2012. Architecture of west: Roots and Theoretical Foundations. Tehran: Gharn.
5. Anthony, C. Antoniades. 1992. Poetics of Architecture: Theory of Design: Wiley.
6. Bagheri Sabzevari, Hadi, Naser Rabiee, Rasul Sareli. 2008. palangan village's architecture. Sanandaj. The First Conference on Zagros Traditional Settlements.
7. Bakhtiarifard, Hamid Reza. 2009. Color and Communication. Tehran: Fakhrkih.
8. Gardner, Helen. 1970. Art Historian. Translated by Mohammad Taghi Faramarzi: Naghsh Jahan.
9. Mohammadnezhad, Homaion. 1992. The Appellation of Uraman. (<http://sarkav.blogfa.com>)
10. Zomorshedi, Hossein. 1986. Chinese knot in Islamic architecture and handicrafts. Tehran: Center of University's publication.
11. Ibn Manzur. 3rd edition 2000. Lisan al-Arab: Dar Sader.
12. Pakzad, Jahanshah. 2011. Essays on Architecture and Urban Design Concepts. Tehran: Armanshahr.
13. Tabatabai, Mohammad Hossein. 2005. Tafseer Almizan. Translated by Mohammad Bagher Musavi. Ghom: Center of Islamic Publication.
14. Rostamnezhad, Mehdi and Navid Rostamnezhad. 2010. Eejaze Rangha dar Quran. Quran and Science Journal (7).
15. Pirnia, Mohammad Karim. 2011. Iranian Style of Architecture. Collection and edition by Gholam Hossein Memarian. Tehran: Srush Danesh.
16. Moein, Mohammad. 1981. Moein's Dictionary. Tehran: Amir Kabir.
17. Purjaafar, Mohammad Reza and Colleagues. Recognition of the effects of meaning in eternity of places. Tehran. Journal of Housing and Rural Environment, autumn 2007)28(: 2-17.
18. Estwar, Mosaieb. 2011. Color. Tehran: Raznameh.
19. Bahman Soltani Hurami, Mozafar. 2007. The Position of The region's value in the Draftynsh Architecture.
20. Dariai, Nasim. 1009. Perdivar: Uraman Architecture in 7th century. Tehran; Golestan Honar (16): 94-101.
21. Ardalan, Nader and Lalah, Bakhtiar. 2000. The sense of unity: The Sufi tradition in persian architecture. Translated by Vandad Jalili. Tehran. Khak.
22. Khezri, Saeed. 2008. Reflects the Role of Ecological Factors in the Life and Settlements in the Zagros. Sanandaj. The First Conference on Zagros Traditional Settlements.
23. Safizadeh, Sedigh. 1973. Bozorgan yarsan. Sanandaj.
24. Mohammadpur, Shadan. 1970. Research on some Uramans local Games. Zribar's jurnal (74).
25. Ahmadi, Sina. 2011. Kurdish language learning. In proses of publition.
26. Paknezhad, Reza. 1984. First University and final Messenger. Yazd: Boniad Shahid Dr Paknezhad.
27. Hejrati, Paiman. How to Use a Color for Interior Design. Mashhad: Iran's Official Scientific Journal of the Wood Industry and Interior Design 3 (16).
28. Pishaliar. 560. Knoledje of Pishaliar. Uraman: The manuscript.
29. Pauline, Welsh .2011. Colours and their treatment effect. Translated by Mina Aazami. Tehran: suratgar.
30. Mesdaghian, Torghabeh. 2005. Figure and Color in Gauhar Shad Masqu. Tehran: Ketab Aban.

